

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
22 жовтня 2025 року,
протокол № 2.

Перша проректорка, голова методичної
ради університету, кандидатка наук з
державного управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН

22 жовтня 2025 року

М.П.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ПСИХОЛОГІЯ»
для підготовки на першому (освітньому) рівні
здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавр
за спеціальністю В11 Філологія,
спеціалізація В11.041 Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська
галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

м. Хмельницький
2025

РОЗРОБНИК:

Доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, кандидатка психологічних наук, доцентка
11 вересня 2025 року

_____ Наталія ГОЛЯРДИК

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
11 вересня року, протокол № 2.

Завідувач кафедри, доктор філософських наук, професор
11 вересня 2025 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

Деканеса факультету управління та економіки, кандидатка економічних наук, доцентка
11 вересня 2025 року

_____ Тетяна ТЕРЕЩЕНКО

ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	3
	1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	–	3
	1.2. Лекції		4
	1.3. Семінарські заняття	–	5
	1.4. Самостійна робота студентів	–	19
	1.5. Підсумковий контроль	–	22
2.	Схема нарахування балів	–	25
3.	Рекомендовані джерела	–	27
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	–	29

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		с/п	лаб	інд	с.р.	л		с/п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Предмет і завдання психології	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тема 2. Методологічні основи і методи психології	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тема 3. Особливості центральної нервової системи людини	8	-	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Тема 4. Особистість та її структура	7	2	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-
Тема 5. Розвиток особистості	9	-	2	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 6. Пізнавальні процеси особистості	9	2	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Тема 7. Пам'ять та її розвиток	9	-	2	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 8. Емоційно-вольова сфера особистості	7	2	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-
Тема 9. Увага та її розвиток	7	-	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Тема 10. Уява та творчість	7	-	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Тема 11. Темперамент	12	2	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-
Тема 12. Характер	12	2	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-
Тема 13. Здібності	12	2	4	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Всього годин:	105	16	26	-	-	63	-	-	-	-	-	-

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість Годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	2	3	4
1.	Предмет і завдання психології	2	
1.1.	Донауковий період розвитку психології		
1.2.	Науковий період розвитку психології		
1.3.	Предмет, галузі психології		
1.4.	Зв'язок психології з іншими науками		
2.	Методологічні основи і методи психології	2	
2.1.	Поняття методології дослідження		
2.2.	Загальна характеристика методів науки		
2.3.	Класифікація методів психології (загальної і професійної)		
3.	Особливості центральної нервової системи людини	-	
3.1.	Будова нервової системи людини.		
3.2.	Будова великих півкуль головного мозку.		
3.3.	Рефлекторна діяльність мозку.		
3.4.	Нервові процеси та їх значення.		
4.	Особистість та її структура	2	
4.1.	Поняття про особистість. Індивід. Індивідуальність		
4.2.	Структура особистості: психічне, біологічне та соціальне		
4.3.	Основні підходи до опису особистості		
5.	Розвиток особистості	2	
5.1.	Характеристика розвитку особистості		
5.2.	Періодизація розвитку особистості		
5.3.	Спрямованість особистості		
5.4.	Мотивація діяльності і поведінки особистості		
6.	Пізнавальні процеси особистості	2	
6.1.	Відчуття, види і властивості		
6.2.	Сприймання, види і властивості		
6.3.	Види порушень сприймання		
6.4.	Мислення, його види і стилі		
6.5.	Розвиток мислення		
7.	Пам'ять та її розвиток	-	
7.1.	Історія розвитку вчення про пам'ять.		
7.2.	Процеси пам'яті.		
7.3.	Класифікація видів пам'яті.		
7.4.	Види порушень пам'яті.		
8.	Емоційно-вольова сфера особистості	2	
8.1.	Характеристика емоцій.		
8.2.	Ознаки і види емоцій та почуттів.		
8.3.	Конфліктні емоційні стани (стрес, афект, фрустрація).		
8.4.	Почуття. Характеристика видів		
8.5.	Воля. Теорії волі		
9.	Увага та її розвиток	-	
9.1.	Характеристика уваги. Фізіологічна основа уваги.		

	Функції уваги.		
9.2.	Класифікація видів уваги.		
9.3.	Властивості уваги.		
10.	Уява та творчість		
10.1.	Характеристика уяви. Фізіологічна основа уяви.		
	Функції уяви.		
10.2.	Класифікація видів уяви.		
10.3.	Види образів уяви. Засоби створення образів уяви.		
11.	Темперамент	2	
11.1.	Історія розвитку вчення про темперамент		
11.2.	Загальна характеристика темпераменту		
11.3.	Характеристика типів темпераменту		
11.4.	Вплив темпераменту на діяльність		
12.	Характер	2	
12.1.	Історія розвитку вчення про характер		
12.2.	Класифікація типів характеру		
12.3.	Акцентуації характеру		
12.4.	Сензитивні періоди формування характеру		
13.	Здібності	2	
13.1.	Поняття про здібності, їх структура.		
13.2.	Загальні здібності.		
13.3.	Спеціальні здібності.		
13.4.	Творча особистість, її характеристика.		
	Усього	16	

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 2. Методологічні основи і методи психології

Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Донауковий період розвитку психології.
- 1.2. Психоаналіз.
- 1.3. Біхевіоризм. Когнітивна психологія.
- 1.4. Гуманістична психологія. Гештальт-психологія.
- 1.5. Методологічні основи і методи психології.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : психологія; психоаналіз; біхевіоризм; гуманістична психологія; гештальт-психологія; когнітивна психологія; свідоме; несвідоме; «Я»-концепція; предмет психології; методологія; метод; експеримент; спостереження; тест; соціометрія; опитування; система юридичної психології.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Донауковий і науковий періоди розвитку психології. Етапи розвитку психології: 1-ий етап – донаукова (міфологічна) психологія – коли панували анімістичні уявлення про душу; 2-ий етап – філософська психологія – коли психологія була частиною філософії, об'єднана з нею спільним методом (від античності до XIX ст.); 3-ій етап – власне наукова психологія, з другої половини XIX ст. (тобто, саме тим часом, коли, за Г.Еббінгаузом, починалася уся

історія психології). Цей період пов'язують із застосуванням у психології об'єктивного методу (експерименту), запозиченого з природничих наук, який дав їй змогу виокремитися від філософії. Цей підхід сьогодні є найпоширенішим.

Науковий період розвитку психології. Вільгельм Вундт (1832–1920) і започаткована ним у 1879 р. перша у світі експериментальна лабораторія у Лейпцізі, навколо якої виникає велика інтернаціональна наукова школа, утворюються нові психологічні лабораторії, кафедри, журнали, товариства, а з 1899 р. проводяться міжнародні психологічні конгреси.

Функціоналізм У. Джеймса (1842-1910). Психоаналіз З.Фрейда. Біхевіоризм, гуманістична психологія, гештальт-психологія, когнітивна психологія.

Психологія – наука, що вивчає механізми та закономірності розвитку психіки. Тобто, яким чином зовнішній вплив переходить у внутрішній, психічне відтворення і стає регулятором нашої діяльності, досліджує загальні закономірності взаємодії людини із середовищем. На сучасному етапі предметом дослідження психологічної науки є психіка. Психіка як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Методологічні рівні психології: 1) Рівень філософської методології (на цьому рівні визначається спосіб пізнання – діалектичний або метафізичний) – це загальний спосіб пізнання реальної дійсності; 2) Рівень загальнонаукової методології характеризує сукупність тих методологічних принципів, які можуть застосовуватися для даної науки (наприклад, у психології, у філософії, в управлінні тощо). Загальнонаукова методологія вирішує, виходячи із вимог філософської методології, загальні для даної наукової дисципліни проблеми, виділяючи при цьому свої основоположні ідеї; 3) Рівень конкретно-наукової методології – це сукупність тих принципів і теорій, які притаманні і можуть застосовуватися для цілком конкретного напрямку (галузі) тієї чи іншої науки; 4) Рівень процедур і методик дослідження визначає вимоги, які необхідно враховувати спеціалісту, коли він звертається до будь-якого методу чи техніки (процедури) вивчення конкретного явища.

Методика – система методів і процедур, які застосовується у юридичній діяльності. Метод – спосіб досягнення якої-небудь мети, вирішення конкретного завдання, сукупність прийомів та операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності. Дві групи методів психології: пізнавальні (дослідницькі) методи; методи активного впливу на особистість. Галузі психології.

Семінарське заняття 2

Тема 3. Особливості центральної нервової системи людини

Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Будова нервової системи людини.
- 2.2. Будова великих півкуль головного мозку.
- 2.3. Рефлекторна діяльність мозку.
- 2.4. Нервові процеси та їх значення.
- 2.5. Розвиток психіки та свідомості в онтогенезі.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: нейрони; синапс; центральна нервова система; фізіологічні механізми функціонування мозку; умовні і безумовні рефлекси; домінанта; філогенез психіки; онтогенез психіки людини.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Основний елемент нервової системи – нервові клітини, або нейрони. Нейрон складається з тіла клітини і відростків, дендритів (сприймають збудження) та аксонів (передає збудження). Контакт аксона з дендритами або тілом іншої нервової клітини

називають синапсом. Синапсу надають вирішальне значення у поясненні механізму встановлення нових зв'язків у нервовій системі.

Центральна нервова система складається зі спинного і головного мозку. Різні її частини виконують різні види складної нервової діяльності. Що вище розташована частина мозку, то складніші її функції. Спинний мозок регулює роботу окремих м'язових груп і внутрішніх органів. Довгастий мозок з мозочком координують складніші функції організму (функції подиху, кровообігу, травлення тощо). Середній мозок бере участь у регуляції складних рухів і положення всього тіла. Довгастий і середній мозок разом утворюють стовбурну частину головного мозку. До складу великих півкуль входять скупчення нервових клітин, підкіркові вузли. Кора головного мозку розташована на самій поверхні півкуль. Кора разом з підкіркою здійснює найскладніші форми рефлекторної діяльності.

Головний мозок людини, який забезпечує одержання й переробку інформації, створення програм власних дій і контроль за їхнім успішним виконанням, працює як єдине ціле. У головному мозку людини виокремлюють три основні блоки, кожен з яких відіграє особливу роль у забезпеченні психічної діяльності. Безумовні рефлекси – вроджені і більш-менш незмінні рефлекси, що їх здійснюють відділи нервової системи, розташовані нижче від кори головного мозку. Умовні рефлекси – мінливі форми реагування, які формуються впродовж життя організму. Домінанта – місце найбільшого подразнення в корі головного мозку.

Філогенез психіки розглядають за аналогією до філогенезу організмів. Елементарна сенсорна психіка – нижчий рівень розвитку психіки у філогенезі. Стадії перцептивної психіки. Стадії тваринного інтелекту.

Онтогенез – індивідуальний розвиток. Сензитивні періоди онтогенезу людини. Теорія рекапітуляції. Теорія дитячої сексуальності. Епігенетична теорія. Теорія провідної діяльності.

Семінарське заняття 3

Тема 4. Особистість та її структура

Питання для усного опитування та дискусії

- 3.1. Поняття про особистість. Індивід. Індивідуальність.
- 3.2. Структура особистості: психічне, біологічне та соціальне.
- 3.3. Основні підходи до опису особистості.
- 3.4. Мотивація і спрямованість особистості.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : індивід; індивідуальність; особистість; соціально-психологічний підхід у структурі особистості; індивідуально-психологічний підхід у структурі особистості; діяльнісний підхід у структурі особистості; генетичний підхід у структурі особистості; соціалізація; мотивація; спрямованість.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Поняття «особистість». Особистість як соціальна якість. Динамічні якості особистості (цілі, інтереси, установки, цінності). Особистість як системна, соціальна якість, що набувається в предметній діяльності і спілкуванні. Індивід як окремий представник людського суспільства. Головна характеристика властивостей індивіда – залежить від спадковості. Індивідуальність як неповторне поєднання психологічних особливостей людини, що складають її своєрідність, відмінність від інших людей. Особистість як людина, що живе і діє в певних суспільно-історичних умовах, посідає певне місце в суспільстві і характеризується свідомістю. Індивідуально-типологічні якості особистості що розглядає

загальна психологія. Структура особистості: біологічне (вроджене) та соціальне (визначає ставлення особистості до зовнішнього середовища).

Проблема особистості в загальній психології. Особистість як стійка система соціально-значущих рис людини, зумовлених її включенням до системи суспільних відносин і сформованих у процесі спільної діяльності і спілкування з іншими людьми. Проблема соціалізації індивіда (філогенез та онтогенез соціалізації). Три головні етапи соціалізації індивіда від дитини до зрілої особистості (за Н.В.Андреєнковою): первинна, або соціалізація дитини; маргинальна (проміжна, або псевдостійка), соціалізація підлітка; стійка, що означає перехід від юності до зрілості, тобто від 17-18 до 23-25 років. Складові соціалізації як єдиного процесу (за Є.В.Соколовим): гуманізація; соціальна адаптація; інтеграція особистості. Соціалізація як процес входження індивіда до різних спільностей, колективів і груп людей на підставі засвоєння норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання і навчання. Соціальна діяльність (праця, спілкування, пізнання, гра, навчання) як головний чинник соціалізації. Стадії первинної та вторинної соціалізації.

Соціально-психологічна структура особистості, як проміжна між соціальною і психологічною, що дає можливість синтезувати в собі ці рівні детермінації людської діяльності.

Семінарське заняття 4

Тема 5. Розвиток особистості

Питання для усного опитування та дискусії

- 4.1. Загальна характеристика особистості.
- 4.2. Характеристика розвитку особистості.
- 4.3. Характеристика розвитку психіки.
- 4.4. Самосвідомість та її розвиток.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: особистість; соціалізація особистості; розвиток психіки; розвиток особистості; самосвідомість особистості; розвиток самосвідомості.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Розвиток особистості як процес формування особистості як соціальної якості індивіда, результат її соціалізації і виховання. Соціалізація як процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, що відбувається в спільній діяльності і спілкуванні.

Стадії розвитку особистості: стадія новонародженості (від народження до 2 місяців). На цьому етапі утворюється взаємозв'язок «дитина – дорослий», який завершується появою позитивної емоційної реакції дитини на дорослого («комплекс пожвавлення»); стадія немовляти (до року). Провідною є потреба у спілкуванні, а провідною діяльністю – спілкування. Але за формою спілкування є емоційним. Його сутність в обміні емоціями між дитиною і дорослим; стадія переходу до раннього дитинства (до 3-х років). Формується предметно – маніпулятивна діяльність, зароджується самосвідомість особистості, з'являється «Я»; дошкільне дитинство (3-5 років). Дитина реалізує новий тип діяльності – гру. З'являється механізм підпорядкування мотивів, коли суспільні мотиви вперше підпорядковують собі індивідуальні мотиви поведінки людини; молодше шкільне дитинство (до 10 років). Головною потребою є набуття певного суспільного становища. Провідною стає навчальна діяльність. Крім авторитету вихователя, вчителя, батьків з'являється авторитет друзів; підлітковий вік (11-14 років). Завершується дитинство, починається перехід до

зрілості. Змінюються стосунки з дорослими, засвоюються нові суспільні форми поведінки; старший підлітковий вік (15-17 років). Формуються питання «Ким бути?», «Яким бути?». Визначаються напрямки професійного і морального самовизначення; перехід до юності (17-18 років). Суттєва перебудова особистості пов'язана із змінами в житті (закінчення школи, вступ до ВНЗ). Самостійне створення себе і своєї долі; юнацький вік (18-23 роки). Завершення перехідного стану від дитинства до дорослості. Поділяється на 2 підперіоди: 1) відбувається особистісне самовизначення, злиття «Я» і «Ти»; 2) конкретне професійне самовизначення – вибір спеціальності, трудова діяльність; молодість (24-30 років). Час пошуків, усвідомлення себе як дорослої людини; розквіт (31-40 років). Середина життя, «золотий» вік людини. Період найвищої працездатності, набувається життєвий досвід; зрілість (40-55 років). Досягається вершина професійної майстерності, накопичується професійний досвід. Постає питання сенсу життя. Ознаки вікової перебудови організму; старість починається з 55 років. Цей період можна поділити на похилий вік (55-75 років), старечий (75-90 років), довголіття (понад 90 років). Провідна потреба похилого віку полягає у переданні молодому поколінню набутого досвіду. Виявляється потреба в колективі, у повазі до себе, у самоствердженні.

Семінарське заняття 5

Тема 6. Пізнавальні процеси особистості

Питання для усного опитування та дискусії

- 5.1. Відчуття, види і властивості.
- 5.2. Сприймання, види і властивості.
- 5.3. Види порушень сприймання.
- 5.4. Мислення, його види і стилі.
- 5.5. Розвиток мислення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: відчуття; екстероцептивні відчуття; інтероцептивні відчуття; пропріоцептивні відчуття; сприйняття; сприйняття руху; сприйняття простору; сприйняття часу; ілюзія; галюцинація; мислення; операції мислення; види мислення.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Відчуття як здатність сприймати властивості зовнішнього світу за допомогою органів чуття. Види відчуттів: пропріоцептивні (сигнал від м'язів та зв'язок який інформує про рух і положення тіла: відчуття рівноваги); інтероцептивні (ті, що не можна зрозуміти за допомогою зовнішніх рецепторів: біль, жаль, сум); екстероцептивні (відображення що мають своїм об'єктом властивості зовнішнього середовища. Поділяються на дистантні: зір (сприймання образів предмету за допомогою заломлення відображення в кришталіку ока), слух (сприймання звукових коливань повітря за допомогою рецепторів вуха), нюх (сприймання хімічних властивостей повітря за допомогою рецепторів що знаходяться в носовій порожнині) та контактні: дотик (сприймання предметів за допомогою рецепторів, що знаходяться на поверхні тіла), смак (сприймання смакових властивостей предмета під час дії на рецептори язика)); органічні відчуття (голод, спрага, біль).

Загальні властивості відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість, післядія (коли предмету відчуття уже не має, але образ його існує), пороги чутливості: нижній (мінімальна сила подразника що включає відчуття), верхній (максимальна сила подразника), диференційований (мінімальна різниця в силі двох подразників, що викликає ледь помітну різницю відчуттів), адаптація (приспосовування до дії подразника), сенсibiliзація (підвищення

чутливості в результаті взаємодії відчуттів та появи подразника), синестезія (виникнення під дією одного подразника відчуття характерного для іншого).

Сприймання (перцепція) як процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності що діють на органи чуття в даний момент. Основні відмінності відчуття і сприймання. Особливості сприймання: цілісність (сприймання добудовує образи, заповнює відчуття досвідом); структурність; константність; осмисленість (виділення фігури з фону); аперцепція (залежність сприймання від попереднього досвіду). Види сприймання: 1) сприймання простору, сприймання руху (відображає зміни положення, яке об'єкти займають у просторі); 3) сприймання часу (пов'язане з фізичним процесом, не має аналізатора).

Порушення сприймання: 1) гіперстезія (підвищення чутливості); 2) гіпостезія – зниження чутливості; 3) ілюзія – властиве усім людям помилкове сприймання об'єкту. Екстрасенсорне сприймання – сприймання, що відбувається без органів сприймання. Умови необхідні для розвитку сприймання: активна взаємодія з об'єктом, наявність зворотнього зв'язку, спостережливість, увага, мислення, сконцентрованість, емоційність.

Поняття про мислення як опосередковане, узагальнене відображення дійсності завдяки якому індивід виділяє істотні ознаки предметів і явищ і розкриває їх взаємозв'язки. Форми мислення: 1) поняття (думка, у якій відтворені загальні, суттєві та відмінні ознаки предметів і явищ дійсності); 2) судження (відтворення зв'язків між предметами і явищами дійсності або між їх ознаками. Види суджень: загальні, часткові, одиничні); 3) умовивід (зв'язок між думками в результаті якого з одного або декількох суджень отримуємо інше. Види: індуктивні (від часткового до загального) та дедуктивні (від загального до часткового)).

Види мислення: теоретичне (понятійне, образне); практичне (наочно-дійове, наочно-образне); словесно-логічне; інтуїтивне; логічне.

Індивідуальні особливості мислення: самостійність, швидкість, гнучкість. Стили мислення: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний, реалістичний. Творче мислення. Основні якості творчого мислення, що проявляються в умінні знайти питання які підлягають з'ясуванню); динамічність мислення (здатність швидко, творчо орієнтуватись у справі); оперативність мислення (підключення розумових операцій); широта мислення (продуктивність творчої роботи при розв'язанні проблем); глибина (проявляється у виявленні суттєвих ознак, зв'язків і відносин між предметами і явищами); логічність (розвиток послідовності мислительного процесу); критичність (основа мислительного процесу, без якого неможливо встановити істину). Визначення стилю мислення.

Семінарське заняття 6

Тема 7. Пам'ять та її розвиток

Питання для усного опитування та дискусії

- 6.1. Історія розвитку вчення про пам'ять.
- 6.2. Процеси пам'яті.
- 6.3. Класифікація видів пам'яті.
- 6.4. Види порушень пам'яті.
- 6.5. Прийоми розвитку пам'яті.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: пам'ять; механізми пам'яті; запам'ятовування; зберігання; відтворення; забування; мимовільна пам'ять; довільна пам'ять; образна пам'ять; словесно-логічна пам'ять; гіперфункція; конфібуляція; амнезія; продуктивність пам'яті.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Пам'ять як форма психічного відображення дійсності, яка полягає у запам'ятовуванні, збереженні та послідовному відтворенні індивідом його досвіду. Механізми пам'яті досліджують у межах різних наук, насамперед фізіології, біохімії, психології. Пам'ять забезпечує спільна робота функціональних блоків мозку, значну роль серед яких відіграє блок обробки, приймання й зберігання інформації. Нейрони цього блоку здатні зберігати сліди збуджень і зв'язати їх з параметрами нової інформації. Інформація, що надходить, недовго циркулює у замкнених нервових колах. Процеси запам'ятовування та збереження являють собою утворення тимчасових нервових зв'язків між новою інформацією і тією, що була вже закріплена. Процес відтворення – це відновлення цих зв'язків, а забування – їхнє гальмування. Тривале збереження інформації перебуває під контролем лобових частин мозку і у разі їхнього травмування процес відтворення стає безконтрольним.

Розрізняють такі головні процеси пам'яті: запам'ятовування, зберігання, відтворення та забування. Запам'ятовування - закріплення образів, уявлень, думок, дій, переживань та зв'язків між ними через контакти нових даних із набутим раніше досвідом. Існує мимовільне і довільне запам'ятовування. Мимовільне запам'ятовування здійснюється без спеціально поставленої мети запам'ятати. На мимовільне запам'ятовування впливають яскравість, емоційна забарвленість предметів. Усе, що емоційно впливає на нас, ми запам'ятовуємо незалежно від свого наміру запам'ятати. Довільне запам'ятовування характеризує наявність завдань та мотиву. Воно має цілеспрямований характер, у ньому використовують спеціальні засоби та прийоми запам'ятовування. Виділяють наступні етапи довільного запам'ятовування: 1) усвідомлення мети запам'ятовування; 2) розуміння змісту запам'ятовування; 3) аналіз матеріалу; 4) виявлення найбільш істотних думок; 5) узагальнення; 6) усвідомлення узагальнення. Залежно від ступеня розуміння запам'ятовуваного матеріалу довільне запам'ятовування буває механічним і осмисленим (логічним). Механічним є запам'ятовування без розуміння сутті. Воно призводить до формального засвоєння знань. Осмислене (логічне) запам'ятовування спирається на розуміння матеріалу у процесі роботи з ним, оскільки лише працюючи з матеріалом, ми запам'ятоємо його. Зберігання - процес утримання у пам'яті відомостей отриманих у процесі набутого досвіду. Збереження означає наявність інформації у довготривалій пам'яті, що не завжди пов'язане з її доступністю для свідомості.

Збереження великою мірою залежить від якості запам'ятовування; використання пам'яті у практичній діяльності. Забування - процес у якому актуалізація забутих образів чи думок утруднюється або стає неможливим. Цей процес ґрунтується на явищі гальмування умовно-рефлекторних зв'язків під впливом різних чинників і згасання слідів, що утворилися раніше. Г.Еббінгауз стверджував, що забування залежить від часу: чим більше проходить часу з дня засвоєння інформації, тим більше інформації ми забуваємо. З.Фрейд пов'язував забування із небажанням пам'ятати. Однією з причин забування є недостатня міцність запам'ятовування. Отже, щоб запобігти забуванню, необхідно усвідомлено заучувати матеріал. Відтворення - процес відновлення збереженого матеріалу пам'яті для використання у діяльності і спілкуванні. Відтворення матеріалу, який зберігається у довготривалій пам'яті, полягає у переході його з довготривалої пам'яті у короткотривалу, тобто актуалізація його у свідомості. Відтворення залежить від процесів запам'ятовування і забування, але має також свої механізми та закономірності. Механізмами відтворення є: впізнавання (побачивши людину вдруге, ми можемо пригадати, що вже десь її бачили, а потім пригадати і риси поведінки. Але можемо й пізнати людину, але не пам'ятати подій пов'язаних з нею); пригадування – тобто те, що вимагає розумових зусиль. При цьому людина аналізує умови, обдумує логічні зв'язки, залучає усе відоме; пригадування - відтворення попереднього досвіду відповідно до змісту та завдань діяльності; спогади - локалізовані у часі та просторі згадування людини про визначні події її життя, часто пов'язані із переусвідомленням їх

суспільного значення. У спогадах людина передає не лише факти, але й своє ставлення до них.

Класифікація видів пам'яті: 1) За характером активності: Рухова - полягає у запам'ятовуванні та відтворенні людиною її рухів. Така необхідність виникає у практичній діяльності людини: виробничій, навчальній. Емоційна – полягає у відтворенні емоцій та почуттів. Емоційна пам'ять є сильнішою за інші. Емоції запам'ятовуються не самі по собі, а залежно від об'єкта, що їх викликають. Словесно-логічна - її змістом є наші думки, почуття, судження. Думки не виникають без мови, тому пам'ять не тільки логічна, але й словесна. Образна – залежить від аналізаторів. Це пам'ять на зорові, слухові, нюхові, дотикові образи. У ній зберігаються картини навколишнього світу, звуки, запахи, які колись сприймала людина; 2) За характером цілей діяльності: Мимовільна - запам'ятовування та відтворення інформації без установки на запам'ятовування. Цікавими з цього приводу є думки П.Зінченко, який встановив закономірність - чим активніше людина працює з матеріалом, тим більшою є ймовірність логічного запам'ятовування. Довільна – передбачає визначення певної мети запам'ятовування, коли виникає потреба у навмисному заучуванні матеріалу. Мимовільна пам'ять передре довольній і виступає необхідною умовою її виникнення. 3) За тривалістю запам'ятовування та збереження: Миттєва – у ній інформація зберігається дуже короткий час (від 0,3 до 2 секунд) і фіксує відображення дійсності на рівні рецепторів. Короткочасна – у ній інформація зберігається кілька десятків секунд. Це пам'ять, що обслуговує поточну роботу з образами, поняттями і словами. Оперативна – забезпечує запам'ятовування та відтворення оперативної інформації, потрібної для використання у поточній діяльності. Тобто, триває протягом виконання роботи. Довготривала – обмежена за обсягом і тривалістю зберігання інформації віком життя людини. Це основне сховище досвіду людини. Час збереження інформації у довготривалій пам'яті обмежений людським життям.

Види порушень пам'яті: Гіперфункція - підсилення запам'ятовування; амнезія - 100% забування нової інформації; гіпомнезія - послаблення запам'ятовування; парамнезія - плутані обмани пам'яті; конфібуляція - одностороннє пригадування (людина пригадує лише те, що хоче згадати).

Продуктивність пам'яті - це обсяг, швидкість, точність, довгочасність. Особливості розвитку пам'яті.

Семінарське заняття 7

Тема 8. Емоційно-вольова сфера особистості

Питання для усного опитування та дискусії

- 7.1. Загальна характеристика емоцій.
- 7.2. Ознаки і види емоцій.
- 7.3. Конфліктні емоційні стани (стрес, афект, фрустрація).
- 7.4. Почуття. Характеристика видів.
- 7.5. Воля. Фізіологічна основа волі. Функції волі.
- 7.6. Теорії волі.
- 7.7. Вольова поведінка та її характеристика.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: емоції; афект; стрес; настрій; пристрасть; фрустрація; почуття; інтелектуальні почуття; естетичні почуття; праксичні почуття; моральні почуття; воля; вольова поведінка; функції волі.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Емоції – психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта. Характеристики емоцій: якість; полярність; амбівалентність; інтенсивність; тривалість; рефлекторна природа. Функції емоцій: оцінки; спонукання до діяльності; стереотипного розв'язання ситуацій; організації діяльності; впливу на пізнавальні процеси; передбачення; впливу на органічні процеси: стеничні активізують організм, астеничні пригнічують, розслабляють.

Афекти швидко оволодівають людиною, відбуваються бурхливо, супроводжуються порушенням свідомості, втратою самоволодіння, короткочасні, як спалах. Викликаються гострими життєвими ситуаціями, але схильність до афектів свідчить про невихованість, невміння володіти собою. Афектові притаманні: швидке виникнення; велика інтенсивність переживання; короткочасність; бурхливе вираження (експресія); несвідомість, тобто зниження свідомого контролю за своїми діями.

Афективні вияви позитивних емоцій – це піднесення, наснага, ентузіазм, приступ нестримних веселощів, сміху, а афективні вияви негативних емоцій – це лють, гнів, жах, розпач, що супроводжуються нерідко ступором (застряганням у нерухомій позі). Після афекту часто настає занепад сил, байдужість до навколишнього чи каяття у скоєному, тобто так званий афективний шок.

Стрес – стан напруги при загрозі або перевантаженні. При стресі, як і при афекті, порушується життєдіяльність організму (прискорюється серцебиття, дихання), але втрати самоконтролю не відбувається. Стрес виражається загальним адаптаційним синдромом, який виявляється незалежно від якості патогенного чинника (хімічний, термічний, фізичний) та має певні стадії: реакція тривоги, під час якої опір організму спочатку знижується («фаза шоку»), а потім включаються захисні механізми («фаза протишоку»); стадія стійкості (резистентності), коли за рахунок напруги систем, що функціонують, досягається пристосування організму до нових умов; стадія виснаження, у якій виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення погодженості життєвих функцій. Негативний варіант стресу називають дистрес. Водночас, незначний і нетривалий стрес може викликати активізацію діяльності, тоді він називається еустрес.

Пристрасть виражається у зосередженні всіх думок, зусиль людини у напрямку обраної мети. Це не просто переживання, але й відповідна дія. У пристрасті активність поєднується із пасивністю. Активність звужується і обмежується сферою діяльності, яка пов'язана з предметом пристрасті.

Настрій – це загальний емоційний стан, фон перебігу психічних процесів та поведінки людини (діяльність відбувається на певному емоційному фоні). Розрізняють настрої приємні та неприємні. Ефективність діяльності вища при приємному настрої. Настрій характеризується: слабкою інтенсивністю; значною тривалістю, оскільки настрої може тривати годинами, і навіть днями; незрозумілістю його причини; впливом на активність людини.

Настрій може бути гарним (стеничним) і поганим (астеничним). У першому випадку в разі його стійкого вияву кажуть про гіпертимію, тобто підвищений настрій. Їй властива піднесеність, веселість, життєрадісність із виявом бадьорості, оптимізму, щастя. Постійний вияв гіпертимії характеризують як гіпертимність. Іншим виявом гарного настрою є ейфорія. Їй притаманна безтурботність, благодушність і водночас, байдуже ставлення до серйозних аспектів і явищ життя. Ейфорійний стан має наркотичні властивості – він активізує психіку, і до нього людина звикає. Щоби зумовити його, людині стають потрібні алкоголь, наркотики, а артистові чи спортсменові – глядачі.

Настрій – це безсвідома емоційна оцінка особистістю того, як складається для неї ситуація життєдіяльності.

Фрустрація – конфліктний негативно-емоційний стан, який виникає у зв'язку із крахом надій, несподіваними перешкодами на шляху досягнення значущої мети.

Фрустрація часто викликає негативну поведінку, спрямовану проти фрустратора – джерела фрустрації. Якщо причину фрустрації подолати неможливо (невиправна втрата) може виникнути депресивний стан, пов'язаний із значною і тривалою дезорганізацією психіки (погіршення пам'яті, здатності до логічного мислення). Важка визначеність фрустрації пов'язана з тим, що людина не здатна самостійно усунути причини такої поведінки.

Почуття – це переживання людиною життєвого сенсу, предметів і явищ, зумовлених відношенням їх властивостей до потреб людини.

Ієрархія почуттів визначає мотиваційну сферу особистості. Почуття людини ієрархічно організовані – кожна людина має свої домінуючі почуття, які визначають особистісну спрямованість. Вони регулюють різні сфери взаємодії людини з дійсністю. М.І. Єнікєєв розрізняє практичні, моральні, естетичні та пізнавальні почуття.

Практичні почуття – ті, які виникають у практичній діяльності. Будь-яка діяльність пов'язана з певним ставленням до мети та засобів досягнення. Спрямованість особистості до значущої для неї мети поєднується з її відповідним емоційним станом. Моральні почуття – ставлення особистості до своєї поведінки та до поведінки інших людей в залежності від її відповідності та невідповідності соціальним нормам. Моральні почуття засновані на прийнятому у суспільстві розумінні добра і зла, обов'язку та честі, справедливості та несправедливості. Сукупність вироблених суспільством правил та норм поведінки – мораль. Теорія цих норм і правил – етика, а практична їх реалізація – моральність. Естетичні почуття – чутливість, надання прекрасному ціннісного значення. Здатність сприймати та оцінювати красу, витонченість предметів та явищ, художню цінність творів мистецтва, диференціювати красиве та потворне – один з основних показників психічного розвитку індивіда. Інтелектуальні почуття. Радість пізнання – одне з найсильніших почуттів, задля якого людина відмовляється від багатьох інших потреб. Виникнення та задоволення пізнавальної потреби пов'язане з таким інтелектуальним почуттям як допитливість. Допитливість – це спрямованість свідомості на зняття невизначеності з тієї чи іншої проблемної ситуації.

Воля як психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей. Функції волі: гальмування та стримування небажаних для особистості спонукань та дій; мобілізація, стимулювання активності (її посилення чи послаблення); спрямування і реалізація активності у напрямку поставленої мети. Риси вольової поведінки.

Семінарське заняття 8

Тема 9. Увага та її розвиток

Питання для усного опитування та дискусії

- 8.1. Характеристика уваги. Фізіологічна основа уваги. Функції уваги.
- 8.2. Класифікація видів уваги.
- 8.3. Властивості уваги.
- 8.4. Розвиток уваги.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: увага; фізіологічна основа уваги; функції уваги; види уваги; мимовільна увага; довільна увага; післядовільна увага; властивості уваги; розвиток уваги.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Увага – це спрямованість і зосередженість свідомості, які передбачають підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності індивіда. Види уваги: мимовільна

увага; довільна увага; післядовільна увага. Умови, що полегшують зосередженість уваги: у розумову діяльність включається практична дія (читати підручник, конспектуючи його); словесні нагадування самому собі про значущість цілі діяльності (студент нагадує собі наскільки важливо підготуватися до семінару, бо викладач перевірить його); зручне робоче місце (відсутність сторонніх подразників); психофізіологічний стан людини (до кінця робочого дня зростає втома, кількість помилок, а увага спадає).

Властивості уваги: обсяг. Це кількість одночасно охоплених увагою об'єктів. Об'єм уваги постійний: 5-7 одиниць. Розширюється за рахунок групування, систематизації об'єктів. Якщо пов'язувати букви в слова, то кількість охоплених увагою предметів зростає; розподіл уваги має місце при одночасному виконанні двох, або більше видів діяльності; переключення уваги виникає при свідомому переході від однієї діяльності до іншої. Воно утруднене при переході: 1) від легкої діяльності до важкої; 2) від добре відомої до маловідомої; 3) від більш цікавої до менш; 4) від незакінченої до нової; концентрація (інтенсивність) – це міра зосередженості на об'єкті. При високій концентрації увагу нелегко відволікти. Чим менший об'єм уваги, тим більшою є її концентрація; стійкість виявляється у тривалості зосередження уваги на об'єкті. Зміни рівня зосередженості на об'єкті називають коливанням уваги.

Розрізняють такі види коливань, які позначаються або ні на продуктивності діяльності: незалежні від діяльності, обумовлені фізіологічно, але не втомою. Відбуваються через 2-5 секунд, вони не помічаються і не заважають у діяльності; залежні від діяльності, викликані втомою. Відбуваються мимоволі через 20-25 хв. роботи. Кажуть, що на лекціях цей момент варто використовувати для переходу до нових видів роботи, іншого питання, повідомлення цікавих фактів.

Семінарське заняття 9

Тема 10. Уява та творчість

Питання для усного опитування та дискусії

- 9.1. Характеристика уяви. Фізіологічна основа уяви. Функції уяви.
- 9.2. Класифікація видів уяви.
- 9.3. Види образів уяви. Засоби створення образів уяви.
- 9.4. Розвиток уяви.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: уява; функції уяви; види уяви; відтворювальна уява; творча уява; розвиток уяви.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: Уява – це необхідний елемент творчої діяльності людини, який забезпечує створення програми поведінки у тих ситуаціях, коли проблемна ситуація характеризується невизначеністю.

Уява – це відтворення у психіці людини предметів і явищ, які вона сприймала коли-небудь раніше, а також створення нових образів предметів і явищ, котрих раніше вона ніколи не сприймала. Значення уяви у житті людини розкривають її функції.

Функції уяви: евристична (уява є обов'язковим атрибутом усіх видів творчості); передбачення (забезпечує постановку цілі діяльності, як ідеального образу майбутнього результату); практична (людина створює світ культури поряд з існуючим світом природи. Кожен предмет культури є реалізованим задумом людини, аналоги якого в природі відсутні); пізнавальна (людина відкриває сутність явищ, недоступних органам чуттів); естетична (конструювання людиною прекрасного, втілення ідей про гармонійність, пропорційність у творах мистецтва).

Види уяви людини: за характером продуктивності: відтворювальна (репродуктивна)

уява, продукти якої уже були відомі раніше; творча (продуктивна) уява.

За мірою свободи, довільності: пасивна уява – виявляється у хворобливих фантазіях, маренні або у такому фантазуванні, яке не має усвідомленої мети; активна уява – яка відбувається у межах творчої діяльності, підкорена певній меті. За характером образів: конкретна уява – у ній уявляються певні предмети, речі тощо; абстрактна уява – оперує більш узагальненими образами (схемами, символами). За відношенням до актуальної ситуації: сприймаюча уява – є немов би прикованою до ситуації; творча уява – здатна вийти за межі ситуації. За якісними особливостями, що зумовлені конкретними сферами застосування: пластична, яка застосовує точно визначені у просторі образи та їх сполучення, що відповідають дійсним відношенням предметів, має зовнішній характер; розпливчата, яка застосовує емоційні образи, котрі не мають певних обрисів у просторі (уява у музиці); містична, яка застосовує символи; містицизм перетворює природні образи на символічні, прагнучи втілити ідеал у формах зовнішньої природи; наукова – насичена науковим мисленням (у науках, які тільки будуються, вона постає як наукова міфологія; у науках, що склались, вона оживляє логічні схеми); уява у практичному житті й механіці, образи якої у разі потреби втілюються у речову форму; уява у сфері торгівлі – тут особлива роль належить інтуїції, оскільки цей тип уяви стосується здогадок; уява у сфері утопії – тут образи уяви відображають етичні та соціальні стосунки.

Семінарське заняття 10

Тема 11. Темперамент

Питання для усного опитування та дискусії

10.1. Історія розвитку вчення про темперамент.

10.2. Загальна характеристика темпераменту.

10.3. Характеристика типів темпераменту.

10.4. Вплив темпераменту на діяльність.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: темперамент; тип нервово системи; холерик; сангвінік; флегматик; меланхолік; атлетик; астеник; пікнік; динамічність; лабільність нервової системи.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: Темперамент – це індивідуальні особливості людини, які визначають динаміку протікання її психічної діяльності.

Під динамікою розуміють темп, ритм, тривалість, інтенсивність психічних процесів, а також деякі зовнішні особливості поведінки людини – рухливість, активність, швидкість чи повільність реакцій і тощо. Темперамент – це біологічна основа особистості на якій вона розвивається як соціальна істота. Темперамент характеризує динамічність особистості, але не характеризує її переконань, поглядів, інтересів, не є показником цінності чи малоцінності особистості, не визначає її можливості. Виокремлюють наступні основні компоненти, які визначають темперамент:

1. Загальна активність психічної діяльності та поведінки людини проявляється у різній мірі прагнень активно діяти, засвоювати та перетворювати навколишню дійсність, проявляти себе у діяльності. Вираження загальної активності у людей є різним. Існує можливість визначення двох крайнощів: з однієї сторони – інертність, пасивність, з іншої – енергійність, активність, наполегливість у діяльності. Між цими двома полюсами розташовуються представники різних типів темпераменту.

2. Рухова (моторна) активність передає стан активності руху, мовлення. Відтворюється у швидкості, силі, різкості, стриманості людини.

3. Емоційна активність проявляється в емоційній вразливості, імпульсивності, емоційній рухливості (швидкість виникнення і згасання емоційних станів).

Серед усіх інших психічних явищ властивості темпераменту найбільш залежні від фізіологічних особливостей. Вирішення питання про фізіологічну основу темпераменту протягом історії науки було неоднозначним. Погляди розподілились на дві основні групи: гуморальних та морфологічних теорій темпераменту.

Древньогрецький лікар Гіппократ (460-377 рр. до н.е.) доводив, що темперамент – це варіанти перебігу однакових захворювань у різних людей. Він вважав, що в організмі людини є чотири рідини, одна з яких переважає: кров (лат. sanguis) – у сангвініка, слиз (грецьк. phlegma) – у флегматика, жовч (грецьк. chole) – у холерика, чорна жовч (грецьк. melana chole) у меланхоліка. Під темпераментом Гіппократ розумів анатомо-фізіологічні та психологічні особливості людини. Цей тип теорій темпераменту названо гуморальним (лат. humor – рідина).

Поняття про типи нервової системи (за І.Павловим): 1) сильний, неврівноважений (з домінуванням процесів збудження); 2) сильний, врівноважений, рухливий; 3) сильний, врівноважений, інертний; 4) слабкий. Вчення Кречмера, Шелдона про темперамент (темперамент залежить не від фізіологічних ознак нервової системи, а від загальної конституції організму, зовнішніми показниками якого є тілобудова).

Значення темпераменту у трудовій і навчальній діяльності людини. Поняття про характер як сукупність індивідуально-своєрідних ознак, що проявляються у типових для особистості способах діяльності, визначаються у типових обставинах і характеризуються відношенням особистості до цих обставин.

Семінарське заняття 11

Тема 12. Характер

Питання для усного опитування та дискусії

- 11.1. Історія розвитку вчення про характер.
- 11.2. Класифікація типів характеру.
- 11.3. Акцентуації характеру.
- 11.4. Сензитивні періоди формування характеру.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: характер; акцентуація характеру; інтроверт; екстраверт; гіпертимний тип; дистимічний тип; застрягаючий тип; збудливий тип; тривожний тип; демонстративний тип; екзальтований тип; педантичний тип; емотивний тип.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: характер; акцентуація характеру; інтроверт; екстраверт; сензитивні періоди формування характеру.

Термін «характеристика» для опису індивідуальних особливостей людини вперше вжив грецький філософ Теофраст. Але його «характеристики» вживалися лише для опису моральних якостей людини. У тому ж сенсі термін «характер» вжив Лабрюйєр, який під характером розумів дещо, що передує соціально – моральній природі людини. У цьому значенні характер розуміється як дещо повністю протилежне темпераменту.

Характер – це сукупність стійких, індивідуальних особливостей особистості, які виникають і проявляються у діяльності і спілкуванні та обумовлюють типові для індивіда способи поведінки.

Характер обумовлений культурою та вихованням. Він проявляється: у ставленні до інших людей (повага, принциповість); по відношенню до себе (критика, впевненість); до справи; до речей (охайність).

На формування характеру найбільше впливає родина, перш за все наявність дітей,

братів, сестер. На сьогодні не доведено, що характер пов'язаний з конституційною тілобудовою. Типи характерів.

Акцентуація - крайні варіанти норми, надмірна вираженість окремих рис характеру. Сензитивний, гіпертимний, педантичний, циклоїдний та інші типи акцентуацій характеру.

Формування характеру: сензитивні (найбільш чутливі) періоди для формування характеру – 2-3 роки; 9-10 років. Батькам слід пам'ятати, що надлишок добра формує егоїзм, байдужість породжує некоммунікабельність. Ділові якості дитини формуються в іграх, у домашній праці. Риси пов'язані із ставленням до людей починають формуватися у молодших класах.

Характер впливає на інші риси особистості – на пізнавальні, емоційні процеси та стани, але від інших особливостей особистості характер відрізняється ранньою спрямованістю та стійкістю.

Темперамент змінити майже не можливо, а на характер можна впливати. Найкраще характер проявляється у вчинках і у екстремальних ситуаціях.

Семінарське заняття 12

Тема 13. Здібності

Питання для усного опитування та дискусії

- 12.1. Поняття про здібності, їх структура.
- 12.2. Загальні здібності.
- 12.3. Спеціальні здібності.
- 12.4. Творча особистість, її характеристика.
- 12.5. Формування творчих здібностей.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: схильність; обдарованість; талант, геніальність; загальні здібності; спеціальні здібності; творчі здібності.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Здібності як індивідуальні особливості особистості, що є умовою успішного виконання певної діяльності і виявляють відмінності у динаміці оволодіння необхідними для неї знаннями, вміннями і навичками.

Схильність як направленість на заняття певною діяльністю якою захоплюється особистість. Поняття про обдарованість як непересічні здібності, зокрема інтелектуальні. Талант як найвищий ступінь розвитку здібностей. Геніальність. Види здібностей: загальні (індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують відносну легкість і продуктивність по оволодінню знаннями); спеціальні (система особливостей особистості, що допомагає досягнути високих результатів у певній сфері).

Сторони інтелекту: лінгвістичний, логіко-математичні здібності, просторове бачення, музичні здібності, самовідчуття, здібність до спілкування. Пізнавальний компонент: високий обсяг знань, великий словниковий запас, вміння робити висновки, вміння синтезувати інформацію, вміння усвідомити складність ідей, вміння помічати відмінності, чутливість до протиріч, вміння використовувати альтернативні шляхи для пошуку інформації, вміння оцінювати як процес так і результат, вміння передбачати наслідки, уміння розмірковувати, вміння висувати гіпотези і перевіряти їх, здатність до перетворення, критичність мислення, допитливість. Спеціально-організаторські здібності: практико-психологічний розум, психологічний такт, загальна енергійність, вимогливість до інших і до себе, критичність до себе і інших.

Поняття про творчість як діяльність що породжує нове, чого раніше ще не було.

Особливості творчої особистості. Розвиток творчих здібностей.

Семінарське заняття 13

Тема 13. Здібності

Завдання 1. Дайте відповідь на питання тесту

1. Найвищим рівнем розвитку здібностей є:
  - А) талант;
  - Б) схильність;
  - В) геніальність;
  - Г) обдарованість.
2. Що визначається не у знаннях, уміннях, навичках, а в динаміці їх набуття?
  - А) темперамент;
  - Б) характер;
  - В) здібності;
  - Г) обдарованість.
3. Чи може окремо взята, ізольована здібність бути аналогом таланта?
  - А) так;
  - Б) частково так;
  - В) ні;
  - Г) частково ні.
4. Який вид здібностей, визначає схильність людей до абстрактно-теоретичних розмірковувань?
  - А) природні здібності;
  - Б) спеціальні здібності;
  - В) теоретичні здібності;
  - Г) практичні здібності.
5. Чим відрізняється геніальність від таланту?
  - А) вмінням робити висновки;
  - Б) тим, що геній створює;
  - В) здатністю до спілкування;
  - Г) критичністю мислення.
6. Творчість – це:
  - А) створення нового, чого раніше не було;
  - Б) риса особистості;
  - В) галузь психології;
  - Г) складова структури здібностей.
7. Спрямованість на заняття певною діяльністю, якою захоплюється особистість, називають:
  - А) схильність;
  - Б) обдарованість;
  - В) загальні здібності;
  - Г) спеціальні здібності.
8. У якому з наведених варіантів зазначено особливості творчої особистості:
  - А) конформізм, ініціативність, заклики до співпраці, високий інтелект;
  - Б) інтелектуальна активність, здатність до лідерства;
  - В) конформізм, комунікативні здібності, не конфліктність;
  - Г) допитливість, самостійність, ініціативність, вміння піднятися над проблемою.
9. Як називають емоційно забарвлену інтелектуальну вибірковість?
  - А) здібність;
  - Б) схильність;
  - В) бажання;
  - Г) інтерес.
10. Який вид здібностей найчастіше зустрічається в обдарованих, талановитих людей?

- А) спеціальні здібності;
- Б) загальні і спеціальні здібності;
- В) творчі навчальні здібності;
- Г) теоретичні і практичні здібності.

Завдання 2. Складіть вірш або прозовий твір із обов'язковим використанням слів: човен, місяць, річка, ключ, кабінет, ніч, сторож, енергія (обсяг не лімітований).

Завдання 3. Визначте організаторські здібності

Інструкція: перед вами 20 питань, які вимагають однозначної відповіді «так» або «ні».

1. Вам часто вдається переконати інших у власній правоті?
2. Ви часто потрапляєте у такі ситуації, коли не знаєте як вчинити?
3. Вам подобається виконувати громадські обов'язки?
4. Вам просто відійти від своїх планів, намірів?
5. Вам подобається придумувати, організовувати з іншими ігри, змагання, розваги?
6. Ви часто відкладаєте на завтра те, що можна зробити сьогодні?
7. Зазвичай, ви прагнете до того, щоби інші діяли відповідно з вашими думками або порадами?
8. Чи вірно, що у вас рідко бувають конфлікти з друзями, якщо вони порушують свої обов'язки?
9. Вам доводиться часто у своєму оточенні брати на себе відповідальність за прийняття рішень?
10. Чи вірно, що нове оточення або нові умови можуть вибити вас на перших порах із звичного ритму?
11. У вас, як правило, виникає відчуття роздратування, якщо дещо із задуманого не реалізовується?
12. Вас дратує, якщо доводиться виступати у ролі посередника або порадника?
13. Зазвичай ви активні на зборах?
14. Чи вірно, що ви уникаєте тих ситуацій, коли необхідно доводити свою правоту?
15. Вас дратують доручення або прохання?
16. Чи вірно, що ви намагаєтеся поступатися друзям?
17. Зазвичай, ви із задоволенням приймаєте участь в організації вечорів відпочинку, святкувань?
18. Вас дратує, коли людина з якою ви домовилися про зустріч, запізнюється?
19. До вас часто звертаються за порадою, з проханням?
20. Вам вдається жити за принципом «дав слово – тримай»?

Ключ:

«ТАК»: 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 17, 18, 19, 20.

«НІ»: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 16.

Підрахуйте суму співпадань із ключем. Коефіцієнт організаторських здібностей дорівнює дробу, де числительник – сума співпадань із ключем, помножена на 100%, а знаменник – 20.

Критерії оцінювання:

до 40% - рівень організаторських здібностей низький;

40-70% - середній рівень організаторських здібностей;

понад 70% - високий рівень організаторських здібностей.

1.4. Самостійна робота студентів

Тема 1: Особливості центральної нервової системи людини

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. З чого складається центральна нервова система людини?
2. Охарактеризуйте діяльність трьох основних блоків головного мозку людини.

3. Що є найважливішим принципом будови кори головного мозку?
4. У чому значення безумовних рефлексів?
5. У чому значення умовних рефлексів?
6. Що є основною синтезуючою діяльністю кори мозку?
7. Що є основою особистості?
8. Дитина народжується із сформованою психікою, чи вона формується з віком?
9. Що найбільшою мірою впливає на формування самосвідомості?
10. Які основні фізіологічні механізми функціонування мозку?

Тема 2: Особистість та її структура

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Наведіть визначення поняття «індивід».
2. Наведіть визначення поняття «індивідуальність».
3. Наведіть визначення поняття «особистість».
4. Наведіть визначення поняття «розвиток психіки».
5. Наведіть визначення поняття «розвиток особистості».
6. Охарактеризуйте стадії розвитку особистості.
7. У чому полягає сутність концепції вікових криз особистості Е. Еріксона?
8. Наведіть визначення поняття «мотивація особистості».
9. З чого складається мотивація особистості?
10. Наведіть визначення поняття «соціалізація особистості».

Тема 3: Розвиток особистості

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Наведіть визначення поняття розвиток особистості.
2. Наведіть визначення поняття онтогенез психічного розвитку особистості.
3. Проаналізуйте онтогенез психіки людини як єдність біологічних та соціальних умов.
4. Розкрийте шляхи соціалізації індивіда.
5. Проаналізуйте вплив соціальних умов на психічний розвиток індивіда.
6. Наведіть рушійні сили розвитку особистості.
7. Охарактеризуйте періодизацію розвитку особистості.
8. Розкрийте стадії у розвитку самосвідомості.
9. Розкрийте питання самооцінки та регуляції поведінки.
10. Розкрийте вплив виховання і навчання на психічний розвиток особистості.

Тема 4: Пізнавальні процеси особистості

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. У чому виявляється пізнавальна діяльність особистості?
2. Наведіть структуру пізнавальної сфери особистості.
3. Дайте визначення поняття відчуття.
4. Що є фізіологічною основою відчуттів?
5. Яким чином відбувається процес відчуття?
6. Які різновиди відчуттів ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
7. Які властивості сприйняття?
8. Наведіть класифікацію сприйняття.
9. Які функції сприйняття?
10. Які існують види порушення сприйняття?

Тема 5: Пам'ять та її розвиток

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. У чому виявляється сутність пам'яті?
2. Розкрийте теорії пам'яті.
3. Що є фізіологічним підґрунтям пам'яті?
4. Охарактеризуйте запам'ятовування як процес пам'яті.
5. у чому виявляються процеси зберігання та забування?
6. Охарактеризуйте види пам'яті.
7. У чому виявляється образна пам'ять?
8. У чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?
9. Поясніть термін «конфібуляція»?
10. Внаслідок чого виникає амнезія?

Тема 6: Емоційно-вольова сфера особистості

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Дайте визначення емоцій.
2. Які є види емоцій?
3. Наведіть приклад стенічних емоцій.
4. Наведіть приклад астенічних емоцій.
5. Чим характеризується настрій?
6. Дайте визначення почуттів.
7. Які є види почуттів?
8. Чим характеризується стан афекту?
9. Чим відрізняється стрес від фрустрації?
10. Чим емоції відрізняються від почуттів?

Тема 7: Увага та її розвиток

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Дайте визначення поняття увага.
2. Як класифікують види уваги?
3. Дайте визначення поняття мимовільна увага.
4. Дайте визначення поняття довільна увага.
5. Дайте визначення поняття післядовільна увага.
6. Які є властивості уваги?
7. У чому полягають особливості переключення уваги?
8. У чому полягають особливості стійкості уваги?
9. У чому полягають особливості концентрації уваги?
10. Наведіть умови, які полегшують зосередженість уваги.

Тема 8: Уява та творчість

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. У чому виявляється сутність уяви?
2. Які є види уяви?
3. У чому виявляється відтворювальна (репродуктивна) уява?
4. У чому виявляється творча (продуктивна) уява?
5. У чому виявляється активна і пасивна уяви?
6. Яким чином уяву поділяють за змістом?

7. Як відбувається процес уяви?
8. Розкрийте стадії творчого процесу.
9. Які головні характеристики уяви?
10. Яку роль і місце займає процес уяви у практичній діяльності?

Тема 9: Темперамент і особистості

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Дайте визначення поняття темперамент.
2. Охарактеризуйте історію розвитку вчення про темперамент.
3. Проаналізуйте типи нервової системи (за І.Павловим).
4. Розкрийте визначення поняття сенситивність.
5. Розкрийте визначення поняття реактивність.
6. Розкрийте співвідношення реактивності і активності.
7. Розкрийте співвідношення пластичності і ригідності.
8. Розкрийте визначення поняття емоційна збудливість як психологічна характеристика типів темпераменту.
9. Які виділяють типи темпераменту за конституційною тілобудовою.
10. Розкрийте значення темпераменту у трудовій і навчальній діяльності людини.

Тема 10: Характер

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Яка історія вчення про характер?
2. Дайте визначення поняття характер.
3. Розкрийте питання рис характеру як мотивів.
4. Яка система ознак характеру.
5. Хто і коли першим почав вивчати характер?
6. Хто визначив типи характеру екстраверт, інтроверт?
7. Охарактеризуйте тип характеру екстраверт.
8. Охарактеризуйте тип характеру інтроверт.
9. Дайте визначення поняття акцентуація характеру.
10. Проаналізуйте співвідношення понять: спадковість і характер; характер і темперамент; характер і діяльність.

Тема 11: Здібності

Завдання. У зошиті для самостійної роботи надайте письмово чіткі відповіді на питання:

1. Дайте визначення поняття здібності.
2. Дайте визначення поняття обдарованість.
3. Дайте визначення поняття талант.
4. Дайте визначення поняття геніальність.
5. Який взаємозв'язок задатків і здібностей?
6. Наведіть рівні здібностей.
7. У чому виявляються загальні здібності?
8. У чому виявляються спеціальні здібності?
9. На які види поділяються здібності?
10. Які особливості розвитку здібностей?

1.5. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі екзамену.

1.5.1. Питання для підсумкового контролю

1. Донауковий період розвитку психології.
2. Теорія З.Фрейда.
3. Теорія К.-Г. Юнга.
4. Теорія А. Адлера.
5. Біхевіористичний напрям психології.
6. Гуманістична психологія.
7. Когнітивна психологія.
8. Гештальт-психологія.
9. Галузі психології.
10. Зв'язок психології з іншими науками.
11. Загальна характеристика методології і методів психологічної науки.
12. Експеримент як метод психології, його види.
13. Спостереження як метод психології, його види.
14. Метод тестування, види тестів.
15. Характеристика методів опитування.
16. Поняття про особистість. Індивід. Індивідуальність.
17. Структура особистості: психічне, біологічне та соціальне.
18. Розвиток особистості, його характеристика.
19. Мотивація діяльності і поведінки особистості.
20. Концепції особистості.
21. Будова нервової системи людини.
22. Будова великих півкуль головного мозку.
23. Рефлекторна діяльність мозку.
24. Нервові процеси та їх значення.
25. Розвиток психіки та свідомості в онтогенезі.
26. Відчуття, його види та властивості.
27. Сприйняття, його види та властивості.
28. Порухення сприймання.
29. Історія розвитку вчення про пам'ять.
30. Пам'ять, класифікація видів.
31. Процеси пам'яті.
32. Види порушень пам'яті. Розвиток пам'яті.
33. Мислення, його види.
34. Загальна характеристика темпераменту.
35. Характеристика типів темпераменту.
36. Характер. Особливості формування характеру.
37. Акцентуації характеру як крайні варіанти норми.
38. Характеристика здібностей.
39. Структура здібностей.
40. Розвиток здібностей.
41. Характеристика уваги. Фізіологічна основа уваги. Функції уваги.
42. Класифікація видів уваги.
43. Властивості уваги.
44. Розвиток уваги.
45. Загальна характеристика емоцій.
46. Ознаки і види емоцій.
47. Конфліктні емоційні стани (стрес, афект, фрустрація).
48. Почуття. Характеристика видів.
49. Воля. Фізіологічна основа волі. Функції волі.

50. Теорії волі.
51. Вольова поведінка та її характеристика.
52. Характеристика уяви. Фізіологічна основа уяви. Функції уяви.
53. Класифікація видів уяви.
54. Види образів уяви. Засоби створення образів уяви.
55. Розвиток уяви.

1.5.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Мотивація діяльності і поведінки особистості.
2. Характеристика типів темпераменту.
3. Дайте визначення поняття «індивідуальність».

1. Мотивація діяльності і поведінки особистості

Мотивація – система потреб людини, спрямованих на досягнення конкретної мети.

Мотив – той внутрішній стан особистості, що визначає її дії на певний момент часу.

Мотив – це усвідомлена потреба.

Мотивація діяльності та поведінки особистості знаходять своє відтворення у спрямованості особистості.

Спрямованість це складна ознака особистості, що включає систему мотивів, активність людини та вибірковість взаємин.

Структура спрямованості складається із світогляду, ідеалів, потягів, бажань, інтересів, нахилів. Зупинимося на їх розуміння детальніше. Інтерес – емоційно забарвлена інтелектуальна вибірковість. Інтерес виникає тоді, коли його об'єкт викликає емоційний відгук. В інтересі поєднується емоційне і раціональне.

Види інтересів:

Безпосередні – пов'язані з емоційною привабливістю діяльності, спрямованої на відповідний об'єкт.

Опосередковані – стосуються результату діяльності. У них переважає компонент розуму.

Безпосередні і опосередковані інтереси тісно пов'язані між собою.

Кількісні характеристики інтересів:

- широта (кількість об'єктів, які мають для особи стійку значущість. Є необхідною, але недостатньою умовою гармонійного розвитку особистості;
- глибина (міра проникнення особистості у зміст об'єкта. Поверхові знання з багатьох галузей призводять до дилетанства);
- стійкість (тривалість збереження інтересу. Стійкими є інтереси, які відповідають основним потребам.

Прагнення – мотиви, у яких виявляються потреби особистості в умовах спеціально організованої діяльності.

Бажання становить більш або менш чітке усвідомлення мети.

Установка – це стійка схильність індивіда до певної форми реагування за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба.

Американські психологи вивчаючи соціальні впливи, особливу увагу звертають на теорію когнітивного дисонансу Фестінгера: існує відповідність між тим, що людина знає, у що вірить і тим, що вона робить.

Дисонанс може бути викликаний новою інформацією, яку людина або приймає і змінює свою поведінку згідно з новими даними або не приймає її (запобігає їй).

Світогляд – головна соціально-психологічна характеристика особистості, головний мотив її діяльності.

Погляди – перехід від знань до переконань.

Перспектива – така мета, яка своєю можливістю здійснення приваблює увагу людини і є поштовхом до дії.

Підводячи висновок, варто зазначити наявність наступної закономірності: чим активніше у спрямованості особистості відтворюються її складові, тим більш чітко визначена мотивація діяльності та поведінки особистості.

2. Характеристика типів темпераменту.

Темперамент – це індивідуально – своєрідні ознаки психіки, що означають динаміку психічної діяльності людини.

Кречмер та Шелдон виділяють три типи темпераменту залежно від конституційної тілобудови: астеник; атлетик; пікнік.

І.Павлов у своїй концепції виділяв 4 типи темпераменту в залежності від типу нервової системи:

1. Сильний, врівноважений, рухливий – сангвінік.
2. Сильний, врівноважений, інертний – флегматик.
3. Сильний, нерівноважений, збудливий – холерик.
4. Слабкий тип – меланхолік.

Сангвінік людина з помітною психічною активністю, яка швидко реагує на події, прагне до частой змін вражень, рухлива, з виразною мімікою, жестами. Спокійний тип, енергійний, діловитий, часто проявляє поспішність при прийнятті рішень.

Холерик здатний віддаватися захоплюючій справі, швидкий, схильний до емоційних спалахів, різкої зміни настрою, імпульсивний, впертий, необразливий, комунікабельний, невразливий, незлобний, нерівноважений.

Флегматик спокійний, наполегливий, завзятий трудівник, має стійку увагу. Почуття виникають повільно, але відрізняються тривалістю і стриманістю. Рідко виходить із себе. Ззовні слабо виявляє почуття.

Меланхолік вразливий, із глибокими переживаннями, які відрізняються повільністю свого перебігу. Замкнутий, сором`язливий, нерішучий. У спокійному знайомому оточенні відчуває себе добре, завзятий трудівник.

Темперамент впливає на індивідуальний стиль діяльності, але він визначається не лише темпераментом (а й досвідом, здібностями, компенсаторними механізмами). Жоден тип темпераменту не має переваги щодо ефективності діяльності в цілому (монотонна діяльність – флегматик, швидка – холерик). Проте досить важливим є сумісність типів темпераменту у спільній діяльності (наприклад, меланхолік і холерик). Людям різних типів темпераменту слід використовувати сильні сторони і звільнитися від негативних.

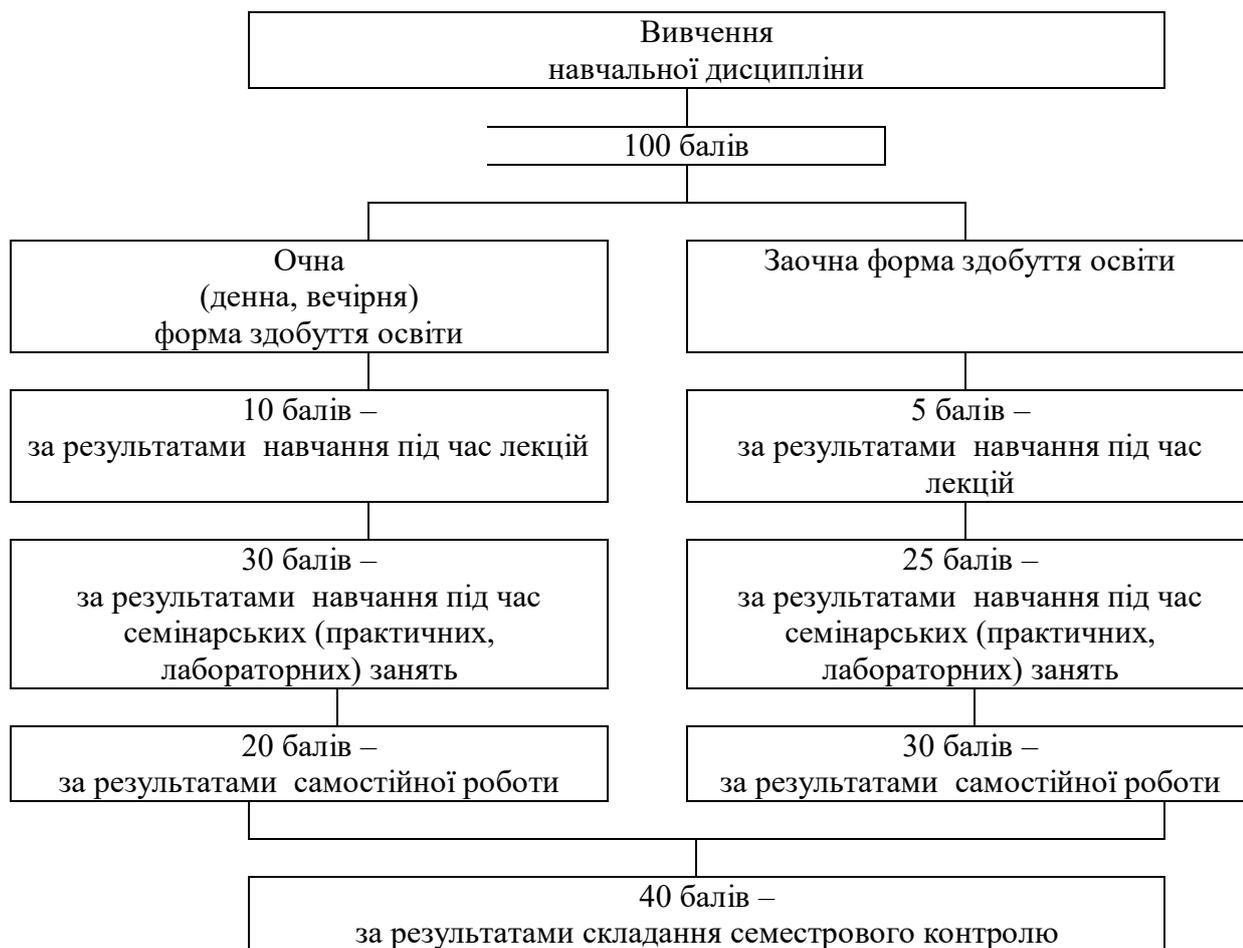
Висновки: різниця у типі темпераменту, це не різниця у рівні можливостей, а своєрідний прояв психіки. Хороших чи поганих типів темпераменту, як і чистих видів темпераменту, не існує.

3. Дайте визначення поняття «індивідуальність».

Індивідуальність – неповторне поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її відмінність від інших людей. Це найвужче за змістом поняття у порівнянні з поняттями індивід, особистість, людина. Проявляється у здібностях людини, у домінуючих потребах, інтересах, у типі темпераменту, рівні розвитку інтелекту.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентами під час лекцій, семінарських занять, самостійної роботи студентів визначаються у силабусі навчальної дисципліни.

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.
2. Виготський Л. С. Психологія розвитку особистості. Харків: Основа, 2018. 412 с.
3. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
4. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.
5. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 2

1. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
2. Корольчук М.С. Психологія: схеми, опорні конспекти, методика: навч. посіб. К.: Ельга Ніка-ентр, 2018. 318с.
3. Кормишев М.В. Методичні матеріали до лекційного курсу «Загальна психологія». К.: Каравела, 2021. 184 с.

4. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.

Тема 3

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.

2. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.

3. Волошина В.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Практикум: навч. посібник. К.: Каравела, 2023. 286 с.

4. Лазурський О. С. Психологія особистості: підходи та моделі. Одеса: Маяк, 2017. 275 с.

5. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 4

1. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.

2. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.

3. Лисенко І. В., Олійник Г. С. Формування самосвідомості у сучасної молоді: посібник. Тернопіль: Видавництво «Тернопіль», 2017. 205 с.

4. Петрова Т. В. Психологічні аспекти розвитку особистості: монографія. Харків: Харківський національний університет, 2020. 367 с.

Тема 5

1. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.

2. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.

3. Волошина В.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Практикум: навч. посібник. К.: Каравела, 2023. 286 с.

4. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.

5. Титаренко Т. М. Дослідження особистості: психологічний аналіз. Київ: Вища школа, 2016. 275 с.

Тема 6

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.

2. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.

3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2008. 306 с.

4. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 7

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.

2. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.

3. Курова А.В., Крюкова М.А. Загальна психологія: навч.-метод. Посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 153 с.
4. Титаренко Т. М. Дослідження особистості: психологічний аналіз. Київ: Вища школа, 2016. 275 с.

Тема 8

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.
2. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
3. Волошина В.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Практикум: навч. посібник. К.: Каравела, 2023. 286 с.
4. Кормишев М.В. Методичні матеріали до лекційного курсу «Загальна психологія». К.: Каравела, 2021. 184 с.
5. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 9

1. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: конспекти лекцій: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2018. 162 с.
3. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Вид-во Ліра-К, 2020. 564 с.
4. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.

Тема 10

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.
2. Корольчук М.С. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Ельга Ніка-ентр, 2018. 318 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.
4. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 11

1. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
2. Волошина В.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Практикум: навч. посібник. К.: Каравела, 2023. 286 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Либідь, 2018. 306 с.
4. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

Тема 12

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.
2. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
3. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: конспекти лекцій: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2018. 162 с.
4. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Вид-во Ліра-К, 2020. 564 с.

Тема 13

1. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 968 с.
3. Курова А.В., Крюкова М.А. Загальна психологія: навч.-метод. Посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 153 с.
4. Кормишев М.В. Методичні матеріали до лекційного курсу «Загальна психологія». К.: Каравела, 2021. 184 с.
5. Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

4. Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. База даних наукових публікацій <http://www.freefullpdf.com>
2. База даних Національної бібліотеки України імені Вернадського <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
3. Веб-сайт Національного фонду досліджень України <https://nrfu.org.ua>
4. Наукометрична база даних WebofScience <https://www.webofscience.co>
5. Пошукова система Base <https://www.base-search.net/>
6. Пошукова система Google Академія - <http://scholar.google.com>
7. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
8. ТОВ «Центр учбової літератури» <https://www.culonline.com.ua/>